

Самоправство: межі кримінальної та адміністративної відповідальності

Горбачова І. М.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.04.2024	Право	343.43 (045)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11197234>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена кримінально-правовому аналізу окремих об'єктивних ознак самоправства, кримінально-правовому впливу за вчинене діяння, визначенню підстав відмежування від самоуправства, відповідальність за яке передбачена КУпАП.

Самоуправство є правопорушенням зі змішаною протиправністю, оскільки за його вчинення передбачено відповідальність адміністративним та кримінальним законодавством. Встановлюючи їх співвідношення, необхідно виходити з того, що суспільна небезпека є тією межею, з урахуванням якої слід проводити відмежування кримінального проступку від адміністративного.

Проведене дослідження практики кваліфікації самоуправних дій показує, що нормативна невизначеність при конструюванні складу кримінального та адміністративного проступку, міжгалузева неузгодженість в термінології, «загальність» ознак самоуправства обумовлює неоднозначну кваліфікацію схожих дій. Оціночний підхід законодавця при визначенні «значної шкоди» в складі самоуправних дій сприяє багатовекторному підходу до кваліфікації діяння на практиці. Оптимально в таких випадках при визначенні «значної шкоди» виходити з матеріального становища потерпілого та мінімального критерію заподіяної майнової шкоди, наприклад, в розмірі від одного прожиткового мінімуму. Значною шкодою за умов її нематеріального характеру за ст. 356 КК України слід визнавати заподіяння моральної шкоди, обмеження права власності або користування, порушення порядку роботи чи виробництва на підприємствах, установах чи організаціях.

Визначено, що «загальність» ознак самоуправства викликає ситуації неправильної кваліфікації вчиненого особою діяння (в окремих випадках кваліфікація різних злочинів зводиться до оцінки їх за ст. 356 КК України). Така ситуація вимагає перегляду підходів до визначення підстав та меж кримінально-правового впливу на самоуправні дії.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, порядок управління, самоуправність, кримінально-правова кваліфікація, значна шкода, оціночні ознаки, кримінально-правовий вплив, покарання.

¹ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, Академічна, 2 Україна, <https://orcid.org/0000-0001-6589-3143>

Arbitrariness: limits of criminal and administrative responsibility

Abstract. The article is devoted to the criminal-legal analysis of some objective signs of arbitrariness, the criminal-legal impact of the committed act, the differentiation of the grounds for exclusion from arbitrariness, the responsibility for which is provided for by the Code of Administrative Offenses.

The arbitrariness is an offense with mixed illegality, the liability for its committed is provided for in administrative and criminal legislation. In order to establish correlation between them, it is necessary to proceed from the fact that public danger is the limit, that must be taking into account in the correlation a criminal offense from an administrative offense.

The conducted research of the practice of qualification of arbitrariness shows that normative uncertainty in the construction of the composition of a criminal and administrative misdemeanor, interdisciplinary inconsistency in terminology, the "generality" of the signs of arbitrariness determines the indistinct qualification of similar actions. The evaluative the legislator's approach in determining "significant damage" as part of arbitrary actions contributes to a multi-vector approach to the qualification of an action in practice. In such cases, when determining "significant damage", it is optimal to proceed from the property status of the victim and the minimum criterion of the property damage caused, for example, from one subsistence minimum. Significant damage under the conditions of its non-property damage should recognize the infliction of moral damage, restriction of the right of ownership or using, violation of the order of work or production at enterprises, institutions or organizations.

It was determined that the "generality" of signs of arbitrariness causes situations of incorrect qualification of an act committed by a person (in some cases, the qualification of crimes is reduced to their assessment according to Article 356 of the Criminal Code of Ukraine). Such a situation requires a review of approaches to determining the grounds and limits of criminal-legal impact of the committed act.

Key words: criminal liability, administrative responsibility, order of administration, arbitrariness, criminal law qualification, considerable damage, evaluation signs, criminal law influence impact, punishment.

Вступ

Сучасні політичні, соціальні та економічні реалії призвели до появи великої кількості економічно незалежних суб'єктів господарювання та громадян, які вільно вступають у договірні відносини. Це, зрештою, породило збільшення кількості договірних суперечок між ними. Чинним цивільним, господарським та адміністративним правом передбачено механізми вирішення таких конфліктів. Проте передбачений законодавством судовий порядок захисту порушених прав може затягнутися на тривалий проміжок часу, і рішення суду, що набрало законної сили, ще не є гарантією реального захисту порушених прав. Як наслідок, учасники таких відносин застосовують незаконні самоуправні дії з метою відновлення своїх порушених або удавано порушених прав. Незважаючи на те, що суспільна небезпека самоуправства порівняно не така значна, як, наприклад, при розкраданні, однак самі факти вчинення самоуправства показують неефективність діяльності управлінського апарату, нездатність держави в повному обсязі регулювати значну кількість суспільних відносин, забезпечувати права та законні інтереси суб'єктів цих відносин.

Чинне законодавство (ст.186 КУпАП та ст.356 КК України) передбачає відповідальність за самоуправство. Втім в процесі застосування вказаних норм виникають суперечливі ситуації, зокрема через розмитість формулювання диспозиції цієї статті, яка не дозволяє з точністю усвідомити суть цього діяння. Тим більше, що будь-який злочин (або кримінальний проступок) є самовільним, всупереч встановленому законом порядку, вчиненням будь-яких дій, правомірність яких

заперечується. Вказане обумовлює актуальність дослідження особливостей кримінально-правової кваліфікації самоправства, відмежування від суміжних правопорушень, та визначення наслідків вчинення такого діяння.

Особливості об'єктивних ознак цього складу кримінального правопорушення визначалися в дослідженнях В.О. Навроцького, В.В. Сташиса, М.І. Хавронюка, В.І. Возьній, А.Чернова; проблемні питання визначення суспільно небезпечних наслідків злочину, та у вигляді спричинення шкоди матеріального та нематеріального характеру аналізувалися в роботах П.П. Андрушка, П.С. Берзіна, Л.П. Брич, В.Я. Тація, В.О. Навроцького, М.І. Хавронюка, Ю. А. Чаплинської. Втім наявна судова практика закриття кримінальних проваджень за обвинуваченням особи у вчиненні діяння, передбаченого ст. 356 КК України (у зв'язку з відмовою від обвинувачення або недоведеністю вини) та неоднозначність судового підходу до кваліфікації цього діяння свідчить про необхідність удосконалення питання визначення підстав відповідальності за самоправні дії.

Метою даного дослідження є кримінально-правовий аналіз окремих об'єктивних ознак самоправства, аналіз кримінально-правового впливу на випадки вчинення діяння, відмежування від самоуправства, відповідальність за яке передбачена КУпАП.

Результати

Проведений статистичний аналіз притягнення осіб до кримінальної відповідальності за самоправство показує, що переважна більшість кримінальних проваджень за ст. 356 КК України закриваються у зв'язку з відмовою прокурора або потерпілого від обвинувачення. Так, у 2023 році з 64 кримінальних проваджень за ст. 356 КК України, 21 особу засуджено, щодо інших закрито кримінальне провадження (за ст. 45 КК - 8, за ст. 46 - 4, у зв'язку з відмовою від обвинувачення - 14, та з інших підстав), у 2022 році - 48 кримінальних справ, з них 9 осіб засуджених, а у 39 закрито провадження (за ст. 45 КК - 1, за ст. 46 - 2, у зв'язку з відмовою від обвинувачення - 26, та з інших підстав), у 2021 - з 65 проваджень було засуджено 5 осіб, 4 виправданих, в інших - закрито провадження (за ст. 45 КК- 2, за ст. 46 - 2, у зв'язку з відмовою від обвинувачення - 37, та з інших підстав), у 2020 - у 52 провадженнях - 7 засуджених, щодо інших - закрито провадження (за ст. 45 КК- 1, за ст. 46 - 2, у зв'язку з відмовою від обвинувачення - 31, та з інших підстав) [1]. Аналіз справ показує, що в переважній більшості закритих справ потерпілий (заявник) відмовляється від обвинувачення у зв'язку з відновленням порушених прав або компенсацією заподіяної шкоди порушником, в інших випадках прокурор відмовляється від обвинувачення через недоведеність в діях особи ознак складу кримінального правопорушення.

Проблема кваліфікації самоправства, в першу чергу, полягає в тому, що в принципі вчинення будь-якого правопорушення є вчиненням самовільних дій, всупереч установленому законом порядку, що спричиняє або створює загрозу спричинення певної шкоди. І правильна кваліфікація діяння, передбаченого ст. 356 КК України, на практиці викликає складнощі через «оціночність» та «розмитість» нормативного його визначення.

Специфіка вчинення самоправства визначається через неправомірне і самовільне здійснення суб'єктивних прав людини, оминаючи законний порядок. Тобто такі дії йдуть у розріз не лише з встановленим у державі порядком управління в цілому, а й порядком реалізації особою своїх особистих, майнових та інших прав. Самоправні дії охоплюють випадки порушення порядку реалізації прав та свобод окремих громадян або підприємств, установ чи організацій, і по суті полягає в тому, що один із рівноправних суб'єктів відносин самовільно надає собі статус суб'єкта, що здійснює певні управлінські функції. Як наслідок, страждають основи порядку управління; влада перестає бути

монопольною, вона в якійсь частині починає належати порушнику, тобто особа, діючи самоуправно, або надає собі повноваження органу управління, або у своїх діях взагалі виходить за рамки дозволеного будь-кому. Залежно від характеру шкоди, що завдається, додатковим об'єктом цього складу можуть бути, наприклад, відносини власності, порядок здійснення господарської діяльності, ін.

Самоуправство є правопорушенням зі змішаною протиправністю, оскільки за його вчинення передбачено відповідальність в адміністративному та кримінальному законодавстві. Встановлюючи їх співвідношення, необхідно виходити з того, що суспільна небезпека є тією межею, з урахуванням якої слід проводити відмежування кримінального проступку від адміністративного. В чинній редакції ст. 356 КК України при формулюванні ознак, що визначають суспільну небезпечність діяння, використовуються оціночні ознаки. Крім того, спостерігається неузгодженість термінології КК України та КУпАП вже на прикладі назв статей - ст. 356 КК України «Самоправство» та ст.186 «Самоуправство»; та при визначенні наслідків самоуправних дій: за ст. 356 КК України - «значна шкода інтересам», та за ст.186 КУпАП - «істотна шкода».

Ст. 186 КУпАП визначає самоуправство як самовільне, всупереч встановленому законом порядку, здійснення свого дійсного або гаданого права, що не завдало істотної шкоди громадянам або державним чи громадським організаціям [2]. При цьому дійсним правом необхідно вважати право, яке особа набуває на підставі закону чи іншого нормативно-правового акту, а передбачуваним – право, якого особа не має, але, сумлінно помиляючись, вважає, що таке право вона має. КК України однією з обов'язкових ознак самоуправства у ст. 356 називає «оспорюваність», що означає, що правомірність самоуправних дій оспорується підприємством, установою, організацією чи громадянином у судовому, адміністративному чи іншому порядку. Якщо ж правомірність самовільних дій не заперечується вказаними суб'єктами, склад самоуправства відсутній. На цьому зауважує Верховний Суд, та зазначає, що для кваліфікації дій як самоуправства необхідно зазначити, яким конкретно суб'єктом вони оспорюються, кому саме заподіяна шкода та її розмір [3]. Водночас ст. 186 КУпАП України таку ознаку самоуправства як «оспорюваність» дій не визначає в якості конструктивної.

Основним критерієм, що дозволяє відмежувати самоуправство як кримінальний проступок від самоуправства (адміністративного правопорушення) є сутність, зміст та розмір заподіяної шкоди внаслідок самоуправних дій. Різниця між термінами, які використовуються у ст. 356 КК України та ст. 186 КУпАП ускладнює застосування цих норм, і в першу чергу через те, завдано «значної шкоди» (ст.356 КК України) та не завдано «істотної шкоди» (ст.186 КпАП) є оціночними поняттями, які встановлюються у переважній більшості випадків суб'єктивно правоохоронними органами та судом, і в кожному випадку визначаються окремо, з урахуванням вини, обсягу порушених прав та інтересів. Це дає можливість відповідним службовим особам діяти на власний розсуд. Крім того, у кримінально-правовій нормі зазначається, що шкода може бути заподіяна одному громадянину, а при застосуванні норми КУпАП, виходячи з нормативного визначення, шкода завдається громадянам, тобто двом та більш фізичним особам.

В юридичній літературі висловлюється точка зору щодо визначення поняття «значна шкода» при вчиненні самоуправства. В.І. Вольний визначає, що матеріальну шкоду при самоуправстві слід визнавати значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [4, С. 137] (далі – НМДГ). А. Чернов, з одного боку вважаючи недостатньо обґрунтованою думку визначення поняття значної шкоди у ст. 356 КК України в розмірі 100 і більше неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян, в остаточному підсумку приходить до аналогічного висновку [5, С. 179].

Втім судова практика виходить з інших міркувань щодо визначення «значної шкоди» за умови її матеріального характеру з «інтервалом» від 1,7 до більше 100 НМДГ: самовільне розпорядження чужою власністю, що спричинило шкоду в розмірі 99,88 НМДГ [6], самовільна порубка дерев (за угодою про визнання винуватості) - 10,4 НМДГ [7], уявне право на отримання грошей за виконану роботу - 1,76 НМДГ [8], самовільне заволодіння майном (за угодою про примирення) - 5,26 НМДГ [9], самовільна реалізація автомобіля - 107,4 НМДГ (але виправдано через недоведеність вини) [10], самовільне та безоплатне відвантаження побутового сміття (за угодою про визнання винуватості) - 7,7 НМДГ [11], здійснення випилювання дерев без спеціального дозволу на придбаній винним земельній ділянці (за угодою про визнання винуватості) - 3,5 НМДГ [12]. Таким чином, судова практика виходить з того, що у випадку заподіяння шкоди в розмірі 1400 грн (від 3 до 5 НМДГ), вона вже визнається значною. Слід зауважити, що суд при цьому не аналізує, чи є така шкода «значною» з урахуванням матеріального становища потерпілого.

Системний аналіз норм Особливої частини КК України свідчить, що поняття «значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника» не містить жодна інша стаття, окрім ст. 356 КК. У примітці до ст. 185 КК міститься визначення «значна шкода потерпілому», примітці до ст. 197-1 КК - «значна шкода власнику або володільцю» - та визначається в обидвох випадках в розмірі від 100 НМДГ; примітці до ст. 176 КК «шкода в значному розмірі» - від 20 до 200 НМДГ, примітці до ст. 192 КК «значна майнова шкода» - від 50 до 100 НМДГ, примітці до ст. 361 КК «значна шкода» - від 300 НМДГ. З вказаного слідує, що чинне кримінальне законодавство по-різному підходить до визначення розмірів «значної шкоди». А наведені вище приклади судової практики свідчать, що суди не дотримуються позиції, що матеріальну шкоду слід визначати значною, якщо вона у 100 і більше разів перевищує НМДГ (тобто, не керуються положеннями примітки до ст. 185 КК України, що, до речі, не позбавлено логіки, адже діяння, передбачене ч. 3 ст. 185 КК, є тяжким злочином).

Виникає зацікавленість, якщо ст. 356 КК України охоплюється шкода, що не перевищує і 2 НМДГ, тоді, які ж дії оцінюються як адміністративне самоуправство. Аналіз 34 судових рішень у справах про адміністративні правопорушення за пошуком «самоуправство», показує, що практика притягнення до відповідальності за самоуправство розцінює як діяння, передбачене ст. 186 КУпАП, в переважній більшості взагалі не конкретизуючи істотність шкоди: обмеження доступу до приміщень загального користування, без дозволу сусідів (але за малозначністю було закрито провадження); перешкоджання користуватися приміщеннями особам, які їх орендують (що одночасно на практиці кваліфікується і за ст. 356 КК); незаконне утримання паспорта громадянина (втім, тут доречно визначати дії з точки зору ч. 3 ст. 357 КК); встановлення камери відеоспостереження на ворота сусіда; самовільне вивантаження лісовозу дров на чужу земельну ділянку; самовільне зрізання дерев, яке є власністю територіальної громади, внаслідок чого пошкоджено електрокабель (при цьому шкода не конкретизується); самовільне заняття технічних приміщень в будинку; самовільна вирубка дерев (аналогічні діяння в інших справах були кваліфіковані за ст. 356 КК); проживання в приміщенні, яке не має статус житлового; неправомірна відмова в наданні інформації у відповідь на адвокатський запит; самовільне підключення до електромережі будинку, який був відключений працівниками РЕМ; перекриття подачі води в чужу квартиру через заливання квартири каналізацією; заготівля поваленого вітром лісу, вартість якого складала 900 грн. (що на день вчинення дорівнювало 0,9

НМДГ; слід звернути увагу, що вже заподіяння шкоди в 1140 грн.=1,76 НМДГ в іншій справі було кваліфіковано за ст. 356 КК [8]). Практика притягнення до адміністративної відповідальності за самоуправство показує, що суди формально підходять до питання кваліфікації цього діяння, і просто ігнорують встановлення питання наявності чи відсутності заподіяння такими діями «істотної шкоди», оскільки жодних більш-менш формалізованих критеріїв законом не передбачено.

Таким чином, через відсутність нормативних критеріїв визначення значимості (значної) шкоди, суди неоднозначно застосовують положення ст. 186 КпАП та ст. 356 КК України. А отже важливим є визначення таких критеріїв на рівні закону. Враховуючи той факт, що самоуправство є кримінальним проступком (а не злочином, яким є ч. 3 ст. 185 КК), то запропоновані рекомендації враховувати в процесі кваліфікації за ст. 356 КК положення примітки до ст. 185 КК щодо визначення значної шкоди, є необґрунтованими (в іншому випадку нелогічно уявляється визнавати самоуправство кримінальним проступком). Оптимально в таких випадках при визначенні «значної шкоди» виходити з матеріального становища потерпілого та мінімального караного критерію заподіяної майнової шкоди, наприклад, в розмірі від одного прожиткового мінімуму (тобто, 2 НМДГ).

Слушно зазначає О.З. Мармура, що відповідні оціночні поняття доречно використовувати лише за крайньої потреби, та допустиме використання лише тих оціночних понять, в яких узагальнено обставини вчинення злочину, що відносно однаково впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину (відповідно до рамок санкції) [13, С. 139]. Ю. Хім'як, розглядаючи оціночні ознаки в кримінальному праві крізь призму рішень ЄСПЛ, звертає увагу, що ЄСПЛ висуває такі основні вимоги до якості «закону», які забезпечують його правову визначеність: 1) доступність «закону»; 2) визначеність, конкретність його приписів; 3) передбачуваність «закону» [14]. Ще один аргумент на користь врегулювання питання визначення «значної шкоди» в нормах КК.

Також слід проаналізувати визнання шкоди значною за умови її нематеріального характеру, тобто, заподіяння шкоди іншим правам та інтересам громадянина, державним і громадським інтересам, що охороняються законом. До нематеріальної значної шкоди при самоуправстві пропонується відносити, зокрема, заподіяння шкоди здоров'ю людини, порушення політичних, трудових, житлових та інших конституційних прав і свобод людини і громадянина [4, С. 137]. З такою позицією теж вкрай складно погодитися, адже заподіяння шкоди здоров'ю, наприклад, передбачене ч. 2 ст. 125 КК (виходячи з санкції) вже є більш суспільно небезпечним, ніж самоуправство (ст. 356 КК), а тілесні ушкодження середньої тяжкості та тяжкі взагалі визначаються злочинами, а отже і охоплюватися «значною шкодою» немайнового характеру при самоуправстві не можуть. Аналогічне зауваження стосується і неможливості визнання в якості такої шкоди (не може охоплюватися ст. 356 КК) порушення виборчих та низки конституційних прав, основні складі яких також в переважній більшості щонайменше нетяжкі злочини. В такому випадку слід переоцінити ступінь небезпечності самоуправства. В практиці ж поширені випадки притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 356 КК з визнанням: заподіяння моральної шкоди, завданої тимчасовим вилученням майна у недобросовісного боржника, який порушив встановлені договором строки, вчинене кредитором; обмеження права власності шляхом тимчасового обмеження права користування майном, наприклад, внаслідок самоуправного зайняття земельної ділянки або обмеження доступу до орендованого майна.

Вивчення судової практики показує, що питання розмежування злочинного самоуправства та діяння, яке переслідується в адміністративному порядку, не завжди вирішується правильно. В результаті до кримінальної відповідальності притягуються

особи, які мають нести адміністративну відповідальність, чи навпаки, або кримінальну – але за іншими статтями. Так, судом кваліфіковано за ст. 356 КК України діяння, яке фактично є незаконним заволодінням транспортним засобом. Особа, якій був ввірений автомобіль у зв'язку з виконуваною роботою виключно на час виконання трудових обов'язків, не запитуючи дозволу у власника транспортного засобу, вирішив використати автомобіль для поїздки в особистих цілях до магазину [15]. Скориставшись наявністю ключів до автомобіля, він сів за кермо, запустивши двигун, почав рух, однак не впорався з керуванням та в'їхав у житловий будинок. Внаслідок чого власнику авто було заподіяно шкоду в розмірі 139762,95 грн. (у 2020р. - 133 НМДГ).

Ще одним з прикладів такого ж підходу є кваліфікація вчиненого за ст. 356 КК діянь, які фактично полягають щонайменше у порушенні недоторканності житла чи іншого приміщення (ст. 162 КК), а за умов доведеності – замах на крадіжку, поєднану з проникненням до житла. За висновком суду, «реалізуючи свій протиправний умисел на самовільне, всупереч установленому законом порядку порушення недоторканності іншого володіння юридичної особи» [16], винний, всупереч волі законного володільця та без його дозволу, за допомогою підручних засобів зробив отвір у стіні, тим самим незаконно проник до приміщення аптеки, чим завдав значної шкоди інтересам власника (при цьому суд не конкретизує, в чому ж саме полягає «значна шкода інтересам власника»). В іншому випадку, аби не доводити наявності у особи корисливого мотиву та інших обов'язкових ознак (за ст. 191 або ст. 190 КК України) простіше оперувати складом, передбаченим ст. 356 КК. Так, потерпіла, маючи довірливі і родинні зв'язки та розраховуючи на добропорядність своєї сестри (засуджена у справі), залишила останній в користування свій автомобіль (ринкова вартість якого становить 126160 гривень) [17]. В подальшому, сестра (засуджена) самовільно розпорядилася чужим майном, а саме продала автомобіль потерпілої (без дозволу власниці), і витратила гроші на побутові потреби.

Аналіз покарання у випадках засудження особи за самоправство показує, що призначуване у таких справах покарання у вигляді штрафу коливається від 510 до 850 грн, що в деяких випадках є значно меншим суми судових витрат, які починаються від 1000 грн., та можуть сягати 15000 грн. і більше. В такому вигляді значення покарання за самоправство нівелюється, оскільки судові витрати є більш суворими «матеріальними витратами», аніж саме покарання. Крім того, якщо поняттям «значної шкоди» охоплюється сума збитків, яка подекуди може сягати або перевищувати 100 НМДГ, доцільно переглянути розміри штрафних санкцій за ст. 356 КК в бік підвищення максимальної межі, і підсилити каральний ефект шляхом передбачення альтернативного покарання у вигляді обмеження волі, це дозволить «враховувати» ступінь небезпечності різних проявів самоправства.

Висновки

Проведене дослідження показує, що нормативна невизначеність при конструюванні складу кримінального та адміністративного проступку, міжгалузева неузгодженість в термінології, «загальність» ознак самоправства обумовлює неоднозначну кваліфікацію схожих дій (при заподіянні шкоди немайнового характеру) одночасно і як кримінальний проступок і як адміністративний. Оціночний підхід законодавця при визначенні «значної шкоди» в складі самоправних дій сприяє багатовекторному підходу до кваліфікації такого діяння на практиці. Крім того, «загальність» ознак самоправства викликає ситуації неправильної кваліфікації вчиненого особою діяння. Така ситуація вимагає перегляду підходів до визначення підстав та меж кримінально-правового впливу на самоправні дії.

Список використаних джерел

1. Судова статистика за даними Судової влади в Україні. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Постанова ККС ВС від 04.09.2019 р. у справі №473/1608/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84092659>
4. Возьний В.І. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони самоправства (ст. 356 Кримінального кодексу України). Юридичний вісник. 2013. №2(27). С. 136-139
5. Чернов А. Проблемні питання визначення суспільно небезпечних наслідків самоправства. Історико-правовий часопис. 2015. № 1 (5). С. 177-182
6. Постанова ККС ВС від 05.11.2019 р. у справі № 133/262/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85542681>
7. Вирок Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 29.05.2019р. у справі №697/472/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82048106#>
8. Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 12.12.2019 р. у справі №345/4662/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8630293>
9. Вирок Петрівського районного суду Кіровоградської області від 31.01.2020 р. у справі № 941/6/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87288715>
10. Вирок Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 18.06.2020 р. у справі № 539/876/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89900286>
11. Вирок Сквирського районного суду Київської області від 18.06.2020 р. у справі № 376/1249/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90033467>
12. Вирок Шишацького районного суд Полтавської області від 06.07.2022 р. у справі № 551/942/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105096103>
13. Мармура О.З. Ознаки, що кваліфікують злочин: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 280 с.
14. Хім'як Ю. Оціночні кримінально-правові поняття та вимога визначеності закону у рішеннях Європейського суду з прав людини. Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 2. С. 65-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2011_2_13
15. Вирок Кагарлицького районного суду Київської області від 18.08.2020 р. у справі № 368/1788/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91052814>
16. Вирок Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 09.08.2023 р. у справі № 210/4031/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112765971>
17. Вирок Тетіївського районного суду Київської області від 03.12.2023 р. у справі № 940/1341/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115603506>